

Az Udmurt Köztársaság nyelvtörvénye: „de jure” és „de facto”

A társadalmi, kulturális és nyelvi sokféleség minden társadalomban jelen van, és különböző csoportok érdekei mentén dinamikusan szerveződik.

Az Udmurt Köztársaságnak sajátos helyzete van az Orosz Föderációban. Egyrészt kis területen, a Volga és a Káma folyók között található a három fő etnikai összetevő – szláv, finnugor és török – valamint a két fő vallás: a keresztény és az iszlám. Másrészt a történelemből ismeretes, hogy a mai Udmurtia területén élő népek soha nem ellenségeskedtek egymás között. A nemzeti-történelmi emlékezetet nem árnycsökkentették be és nem hamisították meg jelentős konfliktusok vagy kölcsönös követelések.

Tanulmányom célja a következő: az Udmurt Köztársaság – részben Oroszország – nyelvpolitikája és a jogi szabályozás jelen helyzetének elemzése a „de jure” és a „de facto” tényezőket összehasonlítva. A téma vizsgálata többféle kutatási irányt, tudományos megközelítést tesz lehetővé, így pl. állam- és közjogi, történelmi, politológiai, etnográfiai, nyelvészeti, szociológiai stb. módszereket. Kutatási célunk megvalósítására kérdőíves anyaggyűjtést alkalmaztunk. A kérdőívekben adott válaszok elárulják, mit gondol az udmurt nép saját nyelvének státusáról. A dolgozat *aktualitását* az adja, hogy Oroszországban, ezen belül az Udmurt Köztársaságban sokan beszélnek a nemzetiségi politikáról, nevezetesen a nyelvpolitikáról, a gyakorlatban azonban mégis nagyon kevesen tudnak ezekről a fogalmakról, kevesen tudnak a nyelvvel kapcsolatos jogokról. Az udmurt nép nincs tudatában annak, hogy az Udmurt Köztársaságban két hivatalos nyelv létezik, hogy az udmurt népnek is sok mindenre joga van az udmurt nyelvet illetően.

A kisebbségi nyelv létezése és működése szoros összefüggésben van az adott ország rendelkezéseivel, illetve az ott érvényes hétköznapi gyakorlattal. Minősége ezen kívül függ azoktól a tradícióktól is, amelyek a kisebbségi helyzet előtti státusát jellemezték. Nyelv és kultúra kapcsolata még szorosabban fonódik, és felerősödik a nyelvnek a védekező, identitást megtartó jellege. Éppen ezért az udmurt nép tudomására kell juttatni azt, hogy a kisebbségi udmurtok anyanyelvi kultúrájának alakítása, a hagyományok továbbvitele, illetve az új létforma jellemző elemeinek beépítése minden esetben igen magas nyelvi igényességgel jár együtt.

Az Udmurt Köztársaság 1994-ben elfogadott alkotmányának *9. cikkelye* kimondja, hogy az Udmurt Köztársaság hivatalos nyelvei az orosz és az udmurt, emellett azonban garantálják a jogot más nemzeti kisebbségek nyelvének megőrzésére is. A *26. cikkely* pedig kimondja, hogy mindenkinek joga van az anyanyelve használatára, joga van szabadon megválasztani a nevelés, az oktatási és a művészeti nyelvét.

2001-ben fogadták el az Udmurt Köztársaság államnyelveiről és más nyelveiről szóló törvényt, amely – az 1994-ben elfogadott alkotmány szellemében – a köztársaság határain belül államnyelvi státuszt biztosít az udmurtoknak. Mind az 1994-es alkotmány, mind a nyelvtörvény

kimondja, hogy az Udmurt Köztársaságnak két hivatalos nyelve van: az udmurt és az orosz. Ennek értelmében mindkét nyelv használható az államigazgatásban, az önkormányzati szervek működése során és a törvény hatálya alá eső egyéb területeken, például választásokon és népszavazásokon, állami vállalatoknál, a médiában, a szolgáltatásban és a kereskedelemben (Pusztay 2006: 112).

Fontosnak tartjuk kiemelni a nyelvtörvény néhány pontját, mivel vannak benne olyan cikkelyek, amelyek szerint az orosz nyelv mégis fontosabb, mint az udmurt. A nyelvtörvény *bevezetése* megállapítja, hogy az Udmurt Köztársaság biztosítja az udmurt nyelv fenntartásáról és fejlődéséről való gondoskodást. De rögtön ezután megjegyzi, hogy a történelmi és kulturális hagyományoknak megfelelően az orosz nyelv minősül a fő kapcsolattartási eszköznek az Udmurt Köztársaság területén. A 2. *szakasz* kimondja, hogy az Udmurt Köztársaságban megengedhetetlen az akadályozás, korlátozás és privilégium alkotása a nyelvek használatában. A gyakorlatban ennek ellenére mindennapiak az akadályok az udmurt nyelv használatával kapcsolatban, és ami szerintünk a legérdekesebb, az akadályok forrása az Udmurt Köztársaság kormánya (ld. lejjebb, 3.2.). Az 5. *szakasz* garantálja az udmurt és orosz nyelv egyenjogú használatát. Ez a részlet is alapos kutatás tárgya lehetne. A 7. *szakasz* kimondja, hogy az orosz és udmurt nyelvet mint tantárgyakat tanítják az Udmurt Köztársaságban lévő oktatási intézményekben. Annak ellenére, hogy a nyelvtörvényt 2001-ben elfogadták, az udmurt nyelv tanítása csak 2004-ben kezdődött az Udmurt Állami Egyetemen, az Udmurt Filológiai Karon kívül. A 9. *szakasz* kijelöli, hogy az Udmurt Köztársaság államhatalmi szerveinél az orosz nyelvvel együtt lehet használni az udmurt nyelvet. *De ez csak papíron létezik.* A 10. *szakasz* bizonyos tekintetben nem egyértelmű. A *szakasz* kimondja, hogy az Udmurt Köztársaság törvényei, más előírások és jogi okiratok hivatalosan is *megjelenhetnek udmurtul*. Csak megjelenhetnek. Utána a 15. *szakasz* kimondja, hogy a szavazólapokat az Udmurt Köztársaság területén csak oroszul nyomtatják. A 16. *szakasz* kimondja, hogy az Udmurt Köztársaság területén a polgároknak joguk van nyilatkozataikat, javaslataikat és fellebbezéseiket orosz és udmurt nyelven beadni az állami szervekhez. Ez természetes. Csak a következő mondat kelthet zavart, mivel az áll benne, hogy a polgár azon a nyelven kaphatja meg a választ beadványára, amelyiken beadta, *de* ha ez lehetetlen volna, akkor kötelező oroszul válaszolni. Itt már világos, hogy az államhatalmi szerveknek egyáltalán nincs módjuk válaszolni udmurtul, mivel a hivatalnokok nem tudnak udmurtul.

Pusztay így fogalmazza meg azt a helyzetet, ami a nyelvtörvényben uralkodik: „*Így rejtőzik a részletekben az ördög. Csak a jogszabályok és rendeletek hivatalos közzétételére vonatkozik kötelező erővel a kétnyelvűség*” (Pusztay 2006: 113). Az egész törvény paradox jellegű. A nyelvtörvénynek még nem készült el a végrehajtási utasítása, még csak előkészületben van a törvényben rögzített projekt, nincs döntés a finanszírozásról. Maga a törvény pedig az orosz nyelv primátusát biztosítja.

Van a nyelvtörvény. Van az udmurt nép. Hogyan él, hogyan működik azonban ez a két tényező egymás mellett? Hogy válaszolni tudjunk erre a kérdésre, elkészítettünk egy kérdőívet, amelyen 10 kérdés van. Ezek a kérdések az Udmurt Köztársaság nyelvtörvényére és az udmurtoknak a nyelvtörvénnyel kapcsolatos ismereteire vonatkoznak. Az érdekelt bennünket, hogy a dolgozó embereknek van-e fogalmuk a nyelvtörvényről, arról, hogy milyen jogokkal bírnak. A kérdőívet 20 udmurt töltötte ki. Az első kérdésre (*Tudja-e Ön, hogy az Udmurt Köztársaságban hivatalosan az alkotmány szerint két hivatalos nyelv van: az udmurt és az orosz?*) majdnem mindenki az igenlő választ adta, bár a falusiak között a 45–70 év közötti

korosztály 33%-a nem tudta, hogy az Udmurt Köztársaságban két hivatalos nyelv van. Legfontosabb kérdésnek a kérdőívben a 3. kérdést tekintettük (*Tudja-e Ön, melyik évben fogadták el az Udmurt Köztársaság államnyelveiről és más nyelveiről szóló törvényt?*), mivel erről nagyon kevés információ terjedt el. Sajnos a válaszok rossz eredménye várható volt. A vidéki fiatalok körében 50% nem tudja, 50% pedig csak tippelni próbált. A 25–45 évesek 67%-ától majdnem pontos választ kaptunk. Szomorú tényként tekinthető, hogy a városban lakó udmurtok közömbösséget tanúsítanak. Az 5. és 6. kérdésekre való válaszok összefüggenek, és jól mutatják a nyelvtörvény működését a gyakorlatban. A „*Tudja-e Ön, hogy a két hivatalos államnyelvből következően Ön a hivatalos dolgait udmurtul is intézheti a hivatalokban: pl. helyi hatóságoknál, boltokban, bankokban?*” kérdésre adott válaszokból kiderül: az udmurtok nagyon keveset tudnak saját jogaikról, de ha tudják, akkor sincs értelme udmurtul intézni a dolgait, mivel a hivatalnokok nem tudnak udmurtul. A 10. kérdésre (*Ön szerint, mit kell nekünk tenni – az udmurt népnek, hogy az udmurt nyelvet fejlesszük, hogy ne szűnjön meg soha?*) a következő válaszokat kaptunk:

„*Támogatni kell az udmurt kultúra fejlesztését. Érdemes az iskolákban kötelezővé tenni az udmurt nyelv tanulását. Az udmurt családokat fel kell világosítani, az udmurt szülőknek meg kell magyarázni, hogy a gyermekkortól kezdődő kétnyelvűség nem zavarja a gyerekeket, a két nyelv ismerete nem zavarja a tanulást. A szülőknek törekedniük kell arra, hogy a gyerek kiskorától folyékonyan tudjon beszélni mind a két nyelven, így aztán a gyerek már nem fog szégyenkezni a saját anyanyelve miatt.*”

„*Azoknak, akik az udmurt nyelvpolitikával foglalkoznak, többet kellene találkozniuk az egyszerű udmurt néppel, megmagyarázni nekik, hogy a nyelvtudás és a nemzettudat szoros kapcsolatban van.*”

„*Hogy az udmurt nyelvet, kultúrát fejlesszük, szükségünk van nyelvpolitikára, jó szakemberekre, akik foglalkozni fognak az udmurt nyelvvel kapcsolatos problémákkal.*”

Jelen dolgozatban sok olyan kérdés felmerült, amelyek aggodalomba ejtenek. Mint látjuk, papíron minden nagyon szép lehet, de az elvek megvalósíthatósága már más kérdés.

Nagyon fontos az emberek véleményét is vizsgálni, hogy tudatában lehessünk annak, mit is tud a nép a saját nyelvéről, mit vár az államtól. Csak akkor tudunk segíteni saját népünkön, ha tudjuk, hogy mire van szüksége, mit akar.

Irodalom

PUSZTAY János 2006: *Nyelvével hal a nemzet*. Budapest, Teleki László Alapítvány.